

J. B. Kozák
Přítomný stav etiky
(Praha 1930, s. 164-167)

České myšlení etické přijalo od T. G. Masaryka méně než bychom při jeho velkém významu čekali. Objektivistický pozitivismus ovládl pole. A přece Masaryk ukazoval svými stručnými, často aforistickými postřehy hlouběji než kterýkoliv jiný z našich myslitelů. Nikde není apel na osobní zodpovědnost a rozhodnutí tak silný, tak nepříjemně přímý jako u tohoto muže. Všechny jeho spisy od let devadesátých počínaje jsou svědectvím, že mu problém etický a náboženský tvořil jednotu, která se může roztrhnout jen na úkor mravní dynamiky. Odtud jeho stále opakované tvrzení (v České otázce, J. Husovi atd.), že česká otázka je otázkou náboženskou. První série statí Moderní člověk a náboženství je přímo klíčem k Masarykovu myšlení. Každý mravní boj – a toto slovo mělo u takového bojovníka, jakým vždy Masaryk byl, pořádný obsah – ukazuje, že stojíš ve službách nadosobně platného řádu. Ať jsi generál nebo odbojný generál nebo jen řadový voják, Bohem nejsi. Co znamená Masarykův boj proti titanismu? Není ta naše stálá chloubá s mravní autonomií také kusem titanismu? Opravdová síla je tam, kde je si člověk vědom, že něčemu nadosobně platnému slouží. Poslední kapitola Ideálů humanitních obsahuje výslovné prohlášení, že si Masaryk nedovede představit poslední řešení mravní otázky bez náboženství. Ale ku podivu: slova taková se u nás nebrala jako úsudek muže mimořádně moudrého, nýbrž jako osobní slabůstka. Ano slabůstku hledala i pokroková veřejnost, jinak Masarykovy oddaná, právě v tom, co podmiňovalo sílu jeho osobnosti! Věřícím byl Masaryk příliš racionalistou, nevěřícím stál příliš daleko vpravo; zachmuřovali nad tím shovívavě oči. A tak stál splendid isolation – jako většina těch, kteří kdy měli pravdu. Je naším úkolem, abychom si Masaryka přemysleli znovu. Nové vydání jeho spisů by mělo jít rychlejším tempem.

Všimněme si nyní pozitivistů. Začneme hlavou směru. Tu je především nutné zaujmout stanovisko k Pozitivní etice F. Krejčího (Praha 1922). Podporou nám budiž, co jsme již řekli o pojmech „přirozený a nadpřirozený“ svrchu. Krejčího kniha má podtitul: mravouka na základě přirozeném. To u autora vždy znamená protest proti náboženství. Ale dívejte se na Krejčího pozorně: to není pozitivista toho druhu jako Lévy-Bruhl nebo John Dewey. Nelepí se na skutečnost, není melioristou v tom mírném krůčkovém smyslu dnešního pragmatismu. Krejčí je radikální reformista a napětí mezi tím, co je a co má být, je u něho úměrné jeho nesmlouvavé osobnosti. Na několika typických otázkách to lze demonstrovat: jak se (v době prvních let republiky) stavěl proti absolutistickým teoriím státní suverenity, jak on, pozitivista, je proti pozitivní teorii práva, jak se staví proti zarytě pruské ideologii Paulsenově, hájí právo na vzepření se zákonům, jak radikálně a až naivně žádá stejné hodnocení práce a stejné vzdělání všech pracovníků, jak pokládá družstevnictví za nedostatečnou reformu sociální, jak socializaci ukládá státu za povinnost, současně mu však bere právo trestat, ponechává mu jen právo donucovací, stát socialistický prohlašuje za stát budoucnosti atd. Vidíte, že máme co činit s etikem velmi radikálním. Kniha končí prohlášením, že k mravnosti není třeba metafyziky, že k tomu, abychom pochopili cenu mravního ideálu pro život a byli proniknuti citem závaznosti plnit mravní zásady, nepotřebujeme ani boha ani nesmrtelné duše.

Při rozboru Pozitivní etiky budu abstrahovat od obsahu konkrétních kapitol. Číním tak v této stati, kde jde o principie, stále. Právě ty kapitoly, v nichž autoři uložili výtěžky své moudrosti životní, jsou ovšem důležité. Musí být čteny, referáty nestačí. Proto se my podíváme na základy: na pozitivnost Krejčího a na jeho metafyziku. Není každý bez metafyziky (nebo aspoň bez odkazů do metafyzického světa), kdo proti metafyzice protestuje. Obyčejně je to nějaká dogmatická metafyzika: Krejčí je proti idealismu a hlavně proti supranaturalismu a naukám o zjevení, ale pro monismus, psychofyzický paralelismus, vývoj kosmu atd. Problém náboženský zaujímal jeho hlavu po celý jeho život. Lévy-Bruhl a Dewey

nechtí potřeby dát náhradu za náboženství: Krejčí o to celý život a také svou pozitivní etikou usiloval, nikdy neumdlévaje. Ale v té etice je typickým realistou a objektivistou. Mravní cíl nejen že je skutečným cílem, nýbrž bude ho jistotně dosaženo. Ne ovšem v záhrobním životě, ale za naším hrobem. V tom ujišťuje Krejčího víra v pokrok, přesněji ve *vývoj*. Filosofie Krejčího přijala od Herberta Spencera více, než se tuší. Je to deterministický názor světový, pravda, ale k té osudové určenosti dění patří i *vývoj*. Nadpřirozenost odporuje *vývoji*; vznik a složení svědomí musí být psychologicky vysvětleno. Potud je myšlení Krejčího naturalistické. Je ovšem příliš filosofem, než aby bral ten naturalismus výhradně fyzikálně. Musíme vzít v úvahu celý jeho spinozovský monismus, v němž hmotná příroda i duševno jsou souběžnými stránkami téže jednotné, neznámé podstaty metafyzické. Ale Spinozou Krejčího vysvětlíte jen zpola: musíte vzít v úvahu jeho vývojovou filosofii. Zde jsme u podstaty věci. Krejčí protestuje proti dualismu zákon – norma. „Zákon je nad chtěním; uskutečňuje se, ať chci nebo nechci, je výrazem nutnosti; norma podle toho je jen výrazem možnosti. Takto zdají se norma a zákon nesrovnatelnými a každý náleží jinému světu, jak bylo výše připomenuto... Ale rozhodně musíme připustit ze stanoviska zásady příčinnosti, že se stane, co se stát musí. Pak zase by se jevila norma jakákoliv velikou zbytečností. Kde vládne zákonná nutnost, tam předepisovat je marné počínání. Z toho není jiného východiska, než když norma je nejen výrazem toho, co se stát má, nýbrž když je výrazem zároveň toho, co se stát musí. Jinými slovy: má-li být spor mezi ponětím normy a zákona odstraněn, musí norma být apodiktickým imperativním vyjádřením zákona. Když a pokud vím, co se stane, protože se to stát musí, mohu to jinému imperativně sdělit, jako to činivali proroci a věštcové, jichž slova byla přijímána jako projev vůle řídící dění světové, což není nic jiného než zákonitá nutnost světového dění. Norma předpokládá zákon, normativní nazírání předpokládá nazírání kauzativní. Normativní vědy předpokládají vědy empirické. Normy nelze jinak stanovit než vyvozením jich ze zákona, totiž mají-li mít autoritu vědeckou a tím budít v nitru člověka vědomí povinnosti je plnit.“ Tak vznikají, vykládá dále Krejčí, normy logické, pedagogické, atd. a také etické. Absolutních norem tu nepotřebujeme: držíme krok s s vývojem a hledíme vystudovat, kam spěje. Mravně jedná ten, kdo vidí kupředu a je pokrokový, kdo se nesnaží koleso *vývoje* otočit nazpět.

Tento názor je tak zaokrouhlený, že nezačneme s hledáním skulin, nýbrž tím, že budeme hájit Krejčího před výtkou naturalismu. Tento monista je velmi ideální. On stojí sice vždy realisticky na půdě skutečnosti, ale nikoliv skutečnosti přítomné. „Etika vědecká, aby se dodělala norem mravních obecně závazných, musí vystihnout nejprve, jak lidé mravně žijí a na základě toho stanoví, jak mají žít. Nemůže zajisté prostě říci a vystavit to za hlavní etickou zásadu: žijte, jednejte jako vaši předkové; nýbrž musí vystihnout zákonnost mravního *vývoje*, ukázat kde a kdy jednali předkové správně, tj. ve shodě s touto zákonností, a pak říci: „jednejte také tak“. Krejčí se ubránil důsledkům naturalismu tím, že mravní cíl (nám jen na kousek cesty známý) a garancii pro jeho dosažení vstavěl do své vyvíjející se *natury*. Proto je mu jeho světový názor takovou útěchou a zdrojem povznesení; proto může tvrdit, že mu nahrazuje nadpřirozené náboženství, aniž setřel něco z jeho mravních hodnot. Všimněme si, jak se Krejčí v podstatě podobá potíraným idealistům. Není to žert nebo nevážnost. Oni interpretují skutečnost jako dobrou. Krejčí také. Výsledek je zaručen. My jsme méně důvěřiví, zápas o dobro ve světě je ještě realističtější, než jak jej vidí Krejčí.

Jiná otázka je ovšem, je-li možno nutnost imperativně vyjadřovat a tím něčeho dosíci. Tato stránka filosofie Krejčího mi není jasná. Vidím a uznávám ten ideálně zbarvený rozpor mezi přítomností a budoucností a chápu, jak to Krejčí myslí: pracujte pro budoucnost a v přítomné chvíli aspoň svým životem a ve své mysli osvědčujte poslušnost zákonu *vývoje*. Tak to říkali stoikové. Ale když ono není možno žádat od lidí více, než co je právě nutno a my sami žádáme jen proto, že jsme k tomu determinováni. Trhlina je v Krejčího pojetí svobody. Svět jde svou cestou, společnost prochází svým *vývojem*, vše nutně. Delineace budoucnosti je

naprostá. Pojetí svobody je u Krejčího spinozovské: uvědomění, že to, co je nutné, je přirozené. Domyšleno to dává fatalismus, který je u Spinozy v očividném rozporu s jeho etikou a u Krejčího v neméně očividném rozporu s jeho aktivismem. Jediný závěr zde možný by byl ten, že mocí svých myšlenek a mocí duševní tvořivosti svádíme zápasy s danou skutečností – úspěšně i neúspěšně – a že povaha skutečnosti je plastická. S rigidností vývojové linie byl by pak ovšem konec.

Etika Krejčího je vybudována na základě přirozeném, tj. autor ji dedukuje z instinktivní povahy člověkovy. Člověk je nadán pudem sebezachování a pudem po blaženosti. Krejčí je eudaimonista. Etika nemůže být jiná než eudaimonistická (s. 82) Je uvědomováním podmínek života blaženého. Proto sice shledává sebevraždu ve zcela výjimečných případech za omluvitelnou, ale nepojednává o případech etického jednání, jež pud sebezáchovy zřejmě překračují (oběť života). Jeho eudaimonismus se dá spíše hájit, jelikož Krejčímu jde o „pravou“ blaženost. Ale to už je vlastně opuštění teze, neboť dobro a štěstí se pak vždy nekryjí. Ostatně má Krejčí dvě definice mravnosti, z nichž jedna je patrně předběžná. Práví se v ní, že mravnost je uvědomění podmínek životních. (s. 77) Takové shledávám asi nesrovnalosti v této teorii. Cena knihy je, jak svrchu pověděno, v kapitolách speciálních veliká.